
Omgevingszorg

en de

Brein Omgeving Methodiek

©2018 Paul Jansen Ph.D., MBA – Gerontoloog & Dementie Expert
www.dementiewijs.nl – www.annekevanderplaatsfoundation.org

Introductie Omgevingszorg en de Brein Omgeving Methodiek

Met de groeiende belangstelling in Nederland voor het Welzijn van mensen met dementie is ook de belangstelling gegroeid voor **omgevingszorg**. Dat is eigenlijk een verwarrende naam voor de theorie van Moyra Jones, dr. Mauro Colombo en prof. Lex Cools† die inmiddels in Nederland vooral met dr. Anneke van der Plaats wordt geassocieerd dankzij haar intensieve promotie van **omgevingszorg**.

Doel van deze informatie is om u de *juiste en wetenschappelijk verantwoorde informatie* over **omgevingszorg** te geven. Belangrijk omdat steeds vaker versimpelde beschrijvingen worden gebruikt en **omgevingszorg** soms zelfs wordt verward met de methodiek.

Stap 1: Wat is Omgeving?

Omdat in de ‘samenvatting’ van de wetenschappelijke zienswijzen van Mauro en Cools het woord ‘*omgeving*’ steeds vaker werd gebruikt zoals tot-en-met 2009 als ‘*de verrijkte omgeving*’, ‘*de beleavings-gerichte omgeving*’ en de ‘*gunstige leef-omgeving*’) nam Prof. Cools† het initiatief om, vooral m.b.t. zorginstellingen, het begrip **omgeving** praktisch in te delen naar vier *interventiegebieden* zoals hij dat noemde: de vier terreinen waarop wij dingen kunnen veranderen. Hij formuleerde deze in 1985 zelf zo: “*#1 De bouw en inrichting; #2 De werkwijzen van medewerkers; #3 De tijdsbesteding van de mensen met dementie en #4 De omgang & communicatie met de mensen met dementie*”.

Op basis van deze ‘*indeling van de omgeving naar interventiegebieden voor verpleeghuizen*’ heeft **Prof. Cools** samen met dr. Anneke van der Plaats in 2009 ook een theoretische en simpele *methodische werkwijze* opgezet om *wetenschappelijk onderzoek* te doen naar de principes (observeren en empathie) en de toepassing van wetenschappelijke inzichten die onder omgevingszorg liggen. De (onderzoek) methode kreeg de naam **Brein Omgeving Methodiek** ofwel kortweg **BOM** en is in meerdere wetenschappelijke onderzoeken gebruikt.

De vier dimensies van elke Omgeving (*Prof. Cools 1985):

1. De fysieke omgeving (inrichting)
2. De gebeurtenissen om je heen
3. Wat je zelf doet of aan meedoet
4. Omgang en communicatie met jou

Acht jaar geleden, in 2010, is voor het eerst gebruik gemaakt van de **omgevingszorg** benadering, inclusief de onderzoek/toepassingsmethode **Brein Omgeving Methodiek (BOM)**. Dat was bij de PAOG in Nijmegen in een cursus 'Gedragskunde bij Dementie'.

Anneke van der Plaats in haar artikel over deze methode: *"De BOM is ontwikkeld op grond van de verhandelingen van Powers en Cools, die beiden het belang van een juiste perceptie van de omgeving benadrukken."* en in een wat ouder artikel (*bestrijden oorzaken van stress vanuit de omgeving en bevorderen van levenskunst met behulp van omgevingszorg*) benoemt zij de *methodische aanpak* als de manier om vanuit **omgevingszorg** *"een kansrijke omgeving waar men contacten, bezigheden en zingeving vindt aan te bieden"*.

de Brein Omgeving Methodiek (BOM)

Dit gaat over de *methodiek* (het 'hoe') die gebruikt kan worden om **omgevingszorg** (het 'wat') in de praktijk te onderzoeken. Helaas worden soms **omgevingszorg** en **Brein Omgeving Methodiek** door elkaar gehaald.

De eerste stap en de kern van **omgevingszorg** is, uiteraard, **mindful observeren**. Het product van een dergelijke observatie is een **beeldverslag**. Dat woord is in 2010 door Anneke heel bewust gekozen en daarna vele malen nadrukkelijk herbevestigd: **beeldverslag**: een verslag van *wat je observeert/ziet, aandachtig, in het nu en zonder jouw oordeel*. De grote valkuil blijkt in de praktijk steeds weer dat mensen hun eigen oordeel en interpretatie gaan opschrijven en dan krijgen we wel een verslag, maar absoluut geen **beeldverslag** dat

nadrukkelijk wel de bedoeling is. Puntsgewijs opschrijven is het toegankelijkst dus: situatie – Wat **observeer** je. **Beschrijving** FEITELIJK en zonder oordeel/invulling inclusief de **geobserveerde prikkels** EN het **effect** van die prikkels.

De tweede stap, dus pas nadat de eerste stap (*mindful observeren* en daar een **beeldverslag** van maken) is afgerond, is de uitwerking van de validering, de verklaring vanuit neurologische kennis (sommigen zeggen ‘hersenkunde’), plus het oordeel of een beschreven situatie voor de *geobserveerde mens* gunstig is of ongunstig. Dit concluderend oordeel en onderbouwing daarvan wordt beschreven vanuit de *empathische* houding. Per geobserveerde situatie (punt) dus: **Neurologische uitleg** van het gedrag van de mens(en) met dementie in relatie tot de beschreven situatie + kwalificatie **gunstig of ongunstig**.

Empathie is de kunst van het in je verbeelding verplaatsen naar de situatie van een ander mens, daardoor hun gevoelens, beleving en standpunten te begrijpen en (**compassie** is) je in je handelen daardoor te laten leiden.

De derde stap, nadat de vorige stap(pen) geheel zijn afgerond, is een **advies** over of, en zo ja wat, in de *omgeving* kan/moet worden veranderd om zo negatieve prikkels respectievelijk de stress als een gevolg daarvan te kunnen verminderen. Per geobserveerde situatie (punt) en uitleg plus oordeel dus: Voor **ongunstige** situaties noteren hoe dat tot een *gunstige* situatie zou kunnen komen en de randvoorwaarden daarvoor (**wat** moet veranderen **of juist zo blijven**).

Het vervolg in de **Brein Omgeving Methodiek** na de derde stap is feitelijk ‘het **projectplan**’ inclusief alle onderdelen die daarbij horen zoals: *hoe* dat gedaan kan worden, *wat* het kost, *wie* dat gaat/n doen, *wanneer* de uitvoering begint/eindigt. De eigen projectmethode van de organisatie kan hier het best voor worden gebruikt. Er zitten geen aspecten aan **omgevingszorg** (en aan de **Brein Omgeving Methodiek**) die het gebruik van elk willekeurig projectsysteem beperken of beïnvloeden.

Wat de Kern van Omgevingszorg is

De uitbreiding van (het toepassen van) **omgevingszorg** met *observeren* vanuit **mindfulness** is een verdieping van Paul Jansen en Anneke van der Plaats uit 2015 vanuit de principiële kernwaarde om tot een werkelijk **empathische** houding bij **omgevingszorg** te kunnen komen. In de gezondheidszorg is de grote waarde van **mindfulness** al langer bekend. **Mindfulness** (mindful observeren), in de woorden van hoogleraar dr. Jon Kabat-Zinn, bekend van *Mindfulness-Based Stress Reduction* (MBSR) in zijn *Stress Reduction Clinic* van de Universiteit van Massachusetts: “... **betekent op een bepaalde manier aandacht geven: nadrukkelijk, in het huidige moment en zonder oordeel.**” Vooral dat **zonder oordeel** is in **omgevingszorg** een belangrijke nadruk bij het observeren.

1. **Observeren**
Prikkels vanuit lichaam en zintuigen → 2.
2. **Empathie**
Betekenis die daar aan gegeven wordt → 3.
3. **Observeren + Empathie**
Gedrag/Beleving dat daarop volgt → 4.
4. **Empathie**
Verandering van / Reactie uit omgeving → 1.

© 2009/2018 Paul Jansen .eu – Anneke van der Plaats Foundation .org

Het Ontstaan van Omgevingszorg

Het was gedrags-farmacoloog Professor Lex Cools[†], de grote leermeester van Anneke van der Plaats (zoals zij hem terecht noemt), die al sinds 1981 sprak en publiceerde over *'mogelijkheden om de context te veranderen waardoor doelgericht en aangepast gedrag kan ontstaan'*. Anneke van der Plaats heeft ook altijd consequent open en eerlijk naar Cools en Powers (CCT) verwezen als het gaat om de echte, wetenschappelijke basis en betekenis van **omgevingszorg** (als *de zorg voor en bewaking van de contextbeleving van de patiënt*).

Ook was Anneke van der Plaats al langer heel enthousiast over de door Moyra Jones[†] in de 90-er jaren ontwikkelde 'GentleCare' benadering. De 'fysieke omgeving' is ook een belangrijk onderdeel van GentleCare en dat is dus een grote inspiratie voor Anneke van der Plaats geweest.

Anneke van der Plaats gebruikte voor *"het aanbieden van een kansrijke omgeving waar men contacten, bezigheden en zingeving vindt"* zelf het woord *levenskunst* gericht op de *ervaring van welzijn*. En gericht op **creatief** veranderingen doen *vanuit empathie*, en zeker niet rationeel vanuit lijstjes! Voor Anneke (en ondergetekende) was en is de hele **omgevingszorg** gericht op de *beleving* van de verzorgde. In 2008 noemde Anneke het in de opleiding die ze toen met anderen samen ontwikkelde nadrukkelijk: **belevingsgerichte omgevingszorg**.

Het begrip **omgevingszorg** van Professor Lex Cools[†] is in relatie tot neuropsychologische aandoeningen zoals dementie voor het eerst werkelijk gebruikt in april 1999 door Drs. N.J.M. Arts, neuroloog bij De Gelderse Roos in Wolfheze. Drs. Arts formuleerde het toen zo: *"De gunstige omstandigheden, die bij de omgevingszorg worden gezocht, zijn omstandigheden die ervoor zorgen dat de hetero-modale associatie gebieden en het paralimbische systeem ontlast worden. Het gaat hier dan om vereenvoudigde fysieke*

omgeving, weinig ruis, geen stress, laag tempo, goede aansturing van buitenaf, goede positieve monitoring van buitenaf en hulp van buitenaf om bepaald gedrag te stoppen.” In 2005 publiceerde James Fozard over *‘het persoon-omgeving systeem’*.

Geriatie en gerontologie expert **Dr. Mauro Colombo** formuleerde (slechts) drie basiselementen van de/elke ‘omgeving’ als volgt: #1 De fysieke ruimte waarin de persoon woont (verblijft); #2 De activiteiten waarin de persoon (bedoeld of niet) betrokken is; #3 De individu waarmee de persoon met dementie interactie heeft. In 2010 is voor het eerst gebruik gemaakt van deze gerichte benadering. Dat was bij de cursus ‘Expert/Coach bij Dementie’ van Anneke van der Plaats en Jos Cuijten en bij de PAOG in Nijmegen in de cursus ‘gedragskunde bij dementie’. De (beperkte) indeling die toen gebruikt was: *“a) de inrichting, b) de wijze waarop gewerkt wordt –de werkprocessen– en c) de bejegening”*.

In 2011 schreef Anneke van der Plaats samen met **prof. Van Bronswijk** het artikel *“Applying GentleCare to older adults with dementia The BOM (Brain-Environment-Methodology) meets the GentleCare concept in Dementia.”* waarin de omgeving weer wordt beperkt tot Mauro Colombo’s formulering als *“(i) de persoon met wie de persoon met dementie in wisselwerking staat, (ii) de fysieke ruimte waarin de persoon woont en (iii) de activiteiten waarin de persoon zich begeeft”*. Dat zorgde voor wat verwarring m.b.t. *omgeving* zoals bedoeld in (belevingsgerichte) **omgevingszorg**.

Tot vandaag de dag wordt op heel veel plekken het woord ‘omgeving’ (terecht) ook gebruikt voor (alleen maar) *de fysieke omgeving* zoals de [Med-Info Groep](#) die het zo formuleert: *“Mensen met lichte tot matige dementie functioneren meestal het best in een vertrouwde omgeving. Of het nu thuis is of in een instelling, de omgeving moet ontworpen zijn om gevoelens van zelfbeheersing en persoonlijke waardigheid te helpen bewaren”*. Wanneer je dit leest en dan de stap naar **omgevingszorg** maakt is het niet zo verwonderlijk dat je **omgevingszorg** beperkter opvat dan dat in de context van de zorg voor mensen met dementie de bedoeling is. Daarom ook dit artikel.

In het boek “De wondere wereld van dementie” van Bob Verbraeck† en Anneke van der Plaats uit 2008, het eerste boek van Anneke van der Plaats, komt het woord **‘omgevingszorg’** slechts twee keer voor. De eerste keer op de kaft in de subtitel van het boekje: *“Vanuit nieuwe inzichten omgevingszorg bieden aan dementerenden”* en de enige andere keer dat **omgevingzorg** voorkomt is in het voorwoord waarin wordt uitgelegd waar het woord **omgevingszorg** een *metafoor* voor is: *“[...]dementerenden vragen uiteindelijk altijd om vertrouwen en veiligheid. In dit boek wordt onder meer beschreven hoe wij dit kunnen bereiken. De nadruk ligt op het geven van ‘omgevingszorg’. Deze manier van zorg verlenen richt zich vooral op de psychosociale begeleiding van dementerende ouderen.”* Deel van de *inhoud* van **omgevingszorg** komt wel voor onder “3 Zorgen voor een veilige omgeving” waarin het inzicht *“mensen met dementie zijn afhankelijk van hun omgeving”* wordt genoemd.

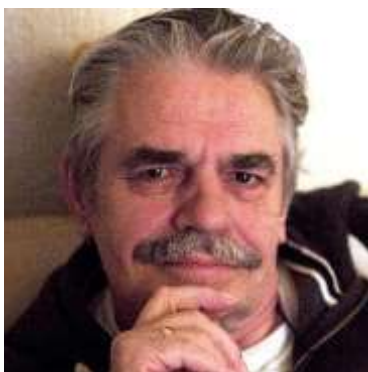
In het tweede boek dat Anneke over dementie schreef, “Het demente brein (omgaan met probleemgedrag)” van Anneke van der Plaats en Gerke de Boer uit 2014, komt het woord **omgevingszorg** zelfs helemaal niet voor.

In het derde en meest populaire boek over dementie “De dag door met dementie” van Anneke van der Plaats en Dick Kits (Kroese Kits uitgeverij www.dedagdoormetdementie.nl) uit 2016 komt het woord **omgevingszorg** ook niet voor. Wel worden de onderdelen van de **belevingsgerichte omgevingszorg** zelfs nadrukkelijk losgekoppeld van het woord *omgeving* zoals (pag. 79) “*Daarom is het zo belangrijk dat bejegening, omgeving, inrichting en manier van verzorgen zodanig zijn dat laag twee het snapt.*” En waar het woord *omgeving* wordt gebruikt is altijd de bedoelde betekenis van het begrip duidelijk, meestal gewoon de *fysieke omgeving* “*Van belang bij de omgeving is een herkenbare inrichting, afgestemd op het geheugen dat naar het verleden teruggaat.*” (pag. 78)

Met betrekking tot het onderdeel bouw en inrichting van **omgevingszorg** hanteer ik zelf altijd de indicatie: *Natuurlijk, Archetypisch*. Om misverstanden over de bedoelde betekenis van **omgevingszorg** voor de bouw en inrichting verder te vermijden, ook vanwege Anneke’s verwijzing naar “*een omgeving die aangepast is aan capaciteiten van het demente brein waarvan het geheugen zo’n 50 jaar is terug gelopen*” hetgeen soms te kort-door-de-bocht geformuleerd is als “*terug naar de ouderwetse jaren 60*”, schreef Anneke van der Plaats daar zelf heel kortgeleden nog over: “*om de omgeving te kunnen herkennen, moeten wij zorgen voor een klassieke inrichting. Je zou het ook “archetypisch” kunnen noemen, tijdloos of van alle tijden*”.

Omgevingszorg en de bijbehorende **Brein Omgeving Methodiek** zijn geschikt en prima te gebruiken *voor elke omstandigheid en cliëntengroep met mindere of verminderde verstandelijke vermogen*. **Omgevingszorg** is niet alleen maar voor mensen met **dementie** maar ook mensen met een *verstandelijke ontwikkelingsstoornis (VG)* of stoornissen zoals **autisme** en **Niet-Aangeboren Hersenbeschadigingen (NAH)** kunnen grote baat hebben bij de inzet van **Omgevingszorg**.

De informatie in dit document is samengesteld door [Paul Jansen](http://www.pauljansen.eu). U bent volkomen vrij om gebruik te maken van deze informatie die als onderdeel van de wetenschap algemeen bezit is. Met alle respect voor de (namen van de) wetenschappers die de wetenschap hebben verrijkt.

Wanneer u voor uw zorg-organisatie meer wilt weten over **omgevingszorg** en de toepassing daarvan kunt u ook op [de website](http://www.pauljansen.eu) van de Anneke van der Plaats Foundation terecht.